

ŞEHİR HAKKI

Henri Lefebvre (1967), Sel Yayınları, Çev. Işık Ergüden
(2015), 167 sayfa, ISBN: 978-570-776-1

Özellikle 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin toplumsal yansımalarının gözlemlendiği küresel toplumsal hareketler ile birlikte gündeme gelen kent hakkı kavramı, kısa bir sürede anti-kapitalist bir içerikle bütünleşerek, önemli bir popüleriteye sahip oldu. Neoliberal politikaların kentler ve kentliler üzerinde yarattığı eşitsizleştirici, ayrıştırıcı, yoksunlaştırıcı, mahrum edici etkilerine yönelik hemen hemen tüm toplumsal yanıtlarda kent hakkı vurgusunun yapıldığını söylemek mümkün. Bu inceleme, söz konusu kavramı ilk olarak ortaya atan *Şehir Hakkı* isimli kitabın kısa bir incelemesini hedeflemektedir. Kente ilişkin literatürde net bir tanımı, kapsamını bulmanın mümkün olmadığı bu kavramı, 1967 yılındaki kitabıyla gündeme getiren Lefebvre, ortaya koyduğu devrimsel ve ileri görüşlü kavramsallaştırması sayesinde, hem kentsel hem de anti-kapitalist mücadelelerde referans noktası olarak kullanılan bir figür halini almış durumda.

Kitapta ilk olarak şehirleşme-sanayileşme arasındaki çok boyutlu ilişkiler ağını temel bir eksen olarak ele alan yazar, kentsel yayılma ile kentsellik bilinci/kimliği/niteliği arasındaki gerilim noktalarına; kullanım değeri-değişim değeri ayrımı üzerinden ışık tutarak kendisine ait “şehir” ve “kent yaşamı” tanımlarını ortaya koyuyor. Kullanım değeri ve sahiplenme kavramları çerçevesinde nitelendirdiği şehri, bir üründen ziyade “yapıt” olarak gören Lefebvre, sanayileşme yoluyla metanın genelleşmesinin kullanım değerini ve dolayısıyla şehri ve kentsel gerçekliği yok etme eğiliminde olduğunu ileri sürüyor. Bu nedenle, yazar, kullanım değeri-değişim değeri ayrışmasının kent, kentsel yaşam ve toplum üzerindeki yansımalarını çözümleyerek bu süreçte belirleyenin (öznenin) sanayileşme, belirlenenin (nesnenin) ise şehir olması durumunu inceliyor. Buna ek olarak, şehri değişim değeri eksenindeki edilgenliğinden bağımsız olarak değerlendiren Lefebvre, öngörülemez bir moment olma niteliğinden hareketle, şehri, karşılaşmaların, iletişim ve enformasyonun çakıştığı, arzu, dengesizlik, normallik ve kısıtlamaların çözüldüğü yer olarak tanımlıyor. “Kent, zihinsel ve toplumsal bir

biçimdir, niceliklerden (mekânlar, nesnelere, ürünler) doğan bir niteliktir” (s. 99).

Kitabın ikinci bölümünde felsefe ve şehrin bağlantısını irdeleyen yazar, şehir ve felsefenin bütünleşme potansiyeli ve bunun gerekliliğini; “felsefe gerçekleşir” mottosuyla öne sürerek, felsefenin toplumsal pratikten bağımsız olmadığını vurgulamaya çalışıyor. Şehri bir yapıt olarak tanımlamasından hareketle Lefebvre, bu yapıtın üretimini bir nesne üretiminden ziyade insanlar tarafından insanların üretimi ve yeniden üretimi olarak değerlendiriyor.

Şehir-iktidar/sermaye arasındaki gerilimi de kendi kent kavramsallaştırması üzerinden çözümleyen yazar, bu ilişkiyi kent aleyhine bir nitelikte tasvir ediyor. Buna göre, devlet ve şirketler, kentsel işlevleri gasp etmeye ve kentin biçimini ortadan kaldırarak bu işlevleri üstlenip karşılamaya çabalamaktadır. Böyle bir durumda, şehir bir yapıt olma niteliğini kaybetmekte ve iktidarlar tarafından talan edilmektedir. Lefebvre’i kent hakkına götüren kıvılcım da işte tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Mevcut sorunsalı çözecek bir “özne”, kendi tarzında çok güçlü olan bir kentsel tohum, çatlaklardan doğabilir mi sorusunu soran yazar, buna cevaben toplumsal pratiğin (praksis) gerekliliğinin altını çizerek başka bir insana, “kent toplumu” insanına doğru ilerlemek için çabalamak gerektiğini belirtiyor. Tasvir ettiği bu projeyi engelleyen tüm ideoloji ve stratejileri yok etme zorunluluğuna da değinen Lefebvre, buna ek olarak yeni biçim ve ilişkileri yoktan var etme gücüne yalnızca toplumsal yaşamın (praksis) sahip olduğunu söyleyerek, düşlediği devrimsel dönüşümün pratik boyutunu formüle etmektedir. Kent hakkı kavramı en kısa ve net haliyle, bu devrimsel değişimi kapsayan bir kavramsallaştırmadır. Devrimci olması ise, koşulların zorlamasından dolayı değil, mevcut düzene karşı çıktığı içindir. Bunu yapabilecek sınıf olarak Lefebvre’in işaret ettiği sınıf ise işçi sınıfıdır; çünkü yazara göre “yalnızca devrimci inisiyatif alabilen gruplar, sınıflar ya da toplumsal sınıf fraksiyonları kentsel sorunları çözmeyi üstlenebilir ve çözümlerini tam anlamıyla hayata geçirebilir” (s. 127). Ancak bu sayede şehir tekrardan bir yapıt niteliğine kavuşacaktır.

Kent hakkı kavramı, basit bir ziyaret ya da geleneksel şehirlere geri dönme hakkı olarak değil, dönüşmüş, yenilenmiş kentsel yaşam hakkı olarak formüle edilebilir. Burada kilit nokta ise, kullanım değeri-değişim değeri ile paralel bir şekilde sahiplenme-tahakküm kavramları arasındaki geçişin kent hakkı için hayati olmasıdır. Söz konusu değişim, toplumsal düzlemde “kent toplumu”na geçişin bir ifadesidir aynı zamanda. Bu toplumun kentinin bir biçimi vardır: Bir araya geliş, kendiliğindenlik, karşılaşma. Bir başka deyişle, Lefebvre’in kent sorunsalına yanıtı, kullanım değeri ve sahiplenme güdülerıyla donanmış, toplumsal pratiklerin katkısı ile spekülâtör ya da kapitalist elebaşlarına değil (s. 144), “kullanıcılara” yönelik kente varabilmektir. Burada

tarihsel açıdan eski bir kente dönüşten ziyade, şehrin üretici çalışma, yapıt ve şenliklerin işgal ettiği mekânlar haline gelmesidir. Şehir, yazara göre bu işlevi, başkalaşmış kent toplumunda bulmalıdır. Kent hakkı işte bu dönüşümün/devrimin kavramsal çerçevesini, özünü oluşturmaktadır.

Kent hakkı aracılığıyla kent toplumuna geçiş sürecinde, kapitalist şehrin merkezilik niteliğini de irdeleyen yazar, mevcut noktada kentlerin tüketim yeri olması ve burada “yerin tüketimi”nin gerçekleşmesinin, değişim değeri ve metalaşmayla ilişkisini irdeleyerek, neo-kapitalizmle beraber, buna bir de karar merkezi olma özelliğinin eklendiğini vurguluyor. Geline yeni aşamada şehir artık insanları değil, enformasyon ve bilgiyi bir araya getirmektedir. Sonuç olarak da kentliler, kullanıcı ve kentin niteliklerini üretici olma durumundan, “bu devasa gösterinin figüranlarına” indirgenmektedir. Kent hakkı ve vurguladığı öngörülemez karşılaşma olanakları, kendiliğindenlik gibi “merkezi karar alma”dan bağımsız özellikleri, bu noktada kentlileri tekrar birer özne, kenti ise bir yapıt haline getirme çabasının temel dinamikleri olarak ön plana çıkmaktadır. Yazar, bu bağlamda şunları söylüyor:

“Şehir hakkı kendini üstün bir hak biçimi olarak ortaya serer: özgürlük hakkı, toplumsallık içinde bireyleşme hakkı, habitat ve mesken hakkı. *Yapıt* hakkı, katılım ve sahiplenme hakkı da (mülkiyet hakkından belirgin biçimde farklıdır) şehir hakkının içinde yer alırlar.” (s. 151).

Son bölümde ise yazar, kentsel reformun, günümüzde egemen olan sınıf stratejisine karşı çıkan bir strateji ortaya koymasına hasebiyle devrimci bir reform olduğunu, bunun yalnızca ekonomik (toplumsal ihtiyaçlara yönelik planlama) değil, politik (devlet aygıtının demokratik denetimi, genelleşmiş özyönetim) ve kalıcı bir kültürel bir devrim gerektirdiğini öne sürerek, söz konusu sürecin bir formülasyonunu ortaya koyuyor.

Özellikle Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi küresel ekonomik sistemin devamlılığını esas alan uluslararası örgütlenmelerin, kent hakkını, mevcut ekonomik ve toplumsal yapı içinde, çeşitli edilgen sosyal haklara indirgeyerek kavramı temel bağlamından koparma/yozaştırma çabalarına karşın, Lefebvre’in özgün kent hakkı kavramı, hem bu kitapta hem de özellikle David Harvey’in çeşitli çalışmalarında, düzen karşıtı, anti-kapitalist ve bütüncül bir devrim anlayışının egemen olduğu haliyle ele alınmaktadır. *Şehir Hakkı* kitabı ve Işık Ergüden’in bu güzel çevirisi, bu nedenlerle önemli bir eksiği kapatmaktadır.

Arş. Gör. Hikmet Kuran
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi